

outlook. As demonstrated by the processing of the master's artistic legacy, thematic restrictions of creativity did not prevent the colorist from realizing his talent in due time. However, it forced the painter to resort to professional tricks and mask ideas of purely coloristic competence under the "guise" of social problems.

Research of Gavrylo Gluk's paintings dating to 1960-1980-s leads to a conclusion that the system of individual creative priorities in the area of composition was optimally realized in painting "The Evening" (1964) and "The Watchman" (1972). Studies in Hungary during 1926-1933 was of utmost importance for Gavrylo Gluk's professional growth. At the turn of the 19th-20th centuries reinvention of the local coloristic school took place in Hungarian artistic environment. During the 1870s, a group of Hungarian Impressionists was formed (Béla Iványi-Grünwald, István Csók, Károly Ferenczy, Pál Szinyei Merse, Simon Hollósy), and the circle of Hungarian post-Impressionists developed in the first decade of the 1900s (Adolf Fényes, Izsák Perlmutter, József Rippl-Rónai). A research of paintings from the collection of the Hungarian National Gallery confirms that the trends of the Hungarian colorism on the brink of the 19th-20th centuries made a tangible impression on Gavrylo Gluk's works.

The research findings show that the formal structure of Gavrylo Gluk's compositions was influenced by the approaches of József Koszta (1861–1949). The artist's works from the collection of the Hungarian National Gallery "In the Field" (1904), "Before the Storm" (1909), "Cleaning the Grain" (1917) are built on the dominance of dramatic effects which the author realized through the use of light and tonal contrasts. To maximize the dramatic impression, the Hungarian artist used counter light. A comparison of compositionality principles in Gavrylo Gluk's works "The Evening" and "The Watchman" with the above paintings by József Koszta shows obvious parallels.

The analysis of Gavrylo Gluk's compositions makes it possible to conclude that his creative growth was influenced by the leading trends of Hungarian painting on the brink of the 19th-20th centuries. The research of museum works dating back to 1870–1920 from the collection of the Hungarian National Gallery showed that Hungarian artists often associated the idea of asserting national colorism with folk themes (Adolf Fényes "Brothers", 1906; Károly Ferenczy "The Stableman", 1899; Sándor Nyilasi "In the Field", 1898; Simon Hollósy "Cleaning Corn", 1885). Folk themes were not realized by colorists in folk and genre focus, but were globalized to a scale of national events. While staying in the artistic environment of Hungary, the Ukrainian painter often saw paintings of Hungarian authors, where the image of simple peasants was idealized as a national hero archetype. The atmosphere of Soviet censorship has made adjustments to the work of the artist who dedicated eleven years of his life to Socialist Realism (1947-1958). However, after a period of social adaptation the artist chose his own path of personal development, helped by the historical changes of the Khrushchev "thaw".

Gavrylo Gluk's desire to create symbolic archetypes channeled his attention to authentic carriers of Ukrainian tradition – peasants. In the circumstances of thematic constraints of Socialist Realism Gavrylo Gluk implemented his own ideas in prototypes of Soviet farmers, who remained ordinary peasants by nature – eternal owners of the Ukrainian land. This resulted in the assimilation of post-impressionism colorism with the plot area of social realism. Images of peasants naturally became part of Gavrylo Gluk's creative interests when he was still young and studied in Budapest. Under complicated historical circumstances, a compromise between the social demand and individual need found an unexpected escape at the intersection of the public and private coordinates, which became possible in the conditions of democratic renewal in 1660-s.

*Key words:* social subject, national school, chromatic colorism, nationality, archetype.

УДК [726.591+246.5](477-25)"16/18"

**Рижова Ольга Олегівна**  
кандидат мистецтвознавства,  
старший науковий співробітник

**ІКОНОПИС КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ  
КІНЦЯ XVII – ПОЧАТКУ XIX СТОЛІТТЯ:  
особливості формування та розвитку стилю й іконографії**

*У статті наведено аналіз останніх досліджень і публікацій щодо пам'яток іконопису Києво-Печерської лаври кінця XVII – початку XIX століть. Огляд бібліографії в хронологічній послідовності за останні тридцять років показав, що вже відомі пам'ятки занадто розрізнені або опубліковані фрагментарно й уривчасто. Визначено, що актуальність майбутнього дослідження полягає в тому, щоб із залученням історичних, архівних і літературних джерел, іконографічного матеріалу, фактологічного опрацювання творів зробити мистецтвознавче узагальнення щодо одного з найважливіших явищ українського іконопису та з'ясувати питання формування та розвитку стилю Києво-Печерської школи іконопису, а також становлення особливої лаврської іконографії. У бібліографії до статті наведено найбільш повний список публікацій щодо пам'яток іконопису Києво-Печерської лаври кінця XVII – початку XIX століть.*

*Ключові слова:* іконопис Києво-Печерської лаври кінця XVII – початку XIX століть, пам'ятки, публікації, дослідження, стиль, іконографія.

У художньому житті Києва кінця XVII – початку XIX століття серед живописних майстерень головна й основна роль належала іконописній школі Києво-Печерської лаври. Інакше бути й не могло, враховуючи авторитет і значення святинь лаври в православному світі. Маючи статус і значення організуючого центру мистецького життя Києва, іконописні майстерні Києво-Печерської лаври визначали розвиток іконописної справи не тільки в межах міста та периферійних художніх центрах, а й у Лівобережній Україні та південнослов'янських православних державах – Сербії, Болгарії, Угорщині [43, 111-113].

Але знання про іконописну школу та її пам'ятки і нині являють собою строкату картину фактів і припущень, їх термінологія нестійка, а стилістичний аналіз обмежується описом і позначенням приналежності деяких ікон до тієї чи іншої "манери", вивчення іконографії зводиться до пошуку зразків і порівняння композиційних схем. Отже, актуальність публікації полягає в тому, щоб надати достовірну картину знань про іконопис Києво-Печерської лаври кінця XVII – початку XIX століть.

Метою статті є окреслення проблематики дослідження щодо формування та розвитку стилю Києво-Печерської школи іконопису, а також становлення особливої лаврської іконографії кінця XVII – початку XIX століть.

Для досягнення мети також потрібно вирішити таке завдання: провести аналіз досліджень і публікацій щодо пам'яток іконопису Києво-Печерської лаври кінця XVII – початку XIX століть за останні тридцять років в хронологічній послідовності.

Збережені пам'ятки іконопису Києво-Печерської лаври кінця XVII – початку XIX століття, які переважно зберігаються на теренах та у колекції Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, умовно можна поділити на дві групи.

Першу групу складають ікони з ансамблів, які збереглися *in situ* на території Києво-Печерської лаври. До першої половини XVIII століття належать іконостаси Троїцької надбрамної церкви (1734-1735 рр.) та церкви Всіх Святих (1741 р.) над Економічною брамою. До комплексу пам'яток другої половини XVIII – початку XIX століття відносяться іконостаси печерної церкви (1760–1762 рр.) прп. Феодосія Печерського, чотири ікони (1767–1769 рр.) з іконостаса церкви Воздвиження Чесного Хреста та ікони з його зворотного боку (1789 р.), а також ікони з іконостаса печерної церкви Різдва Христового (1802 р.). Іконостасні ансамблі Києво-Печерської лаври протягом всього часу залишалися провідними творами, вважалися видатними пам'ятками сакрального живопису та слугували образотворчими зразками. Багато в чому ці ікони стали "знаковими" в київському іконописі свого часу. Цей масив – іконостасні ікони Києво-Печерської лаври – є найбільшим із збережених ікон лаврського живопису.

У другу групу входять ікони, що дійшли до нашого часу поза іконостасними ансамблями, але були написані саме для них – це ікони кінця XVII століття (1691 р.) з іконостаса печерної церкви прп. Варлама Печерського (зберігаються на північній стіні церкви) й ікони рубежу XVII–XVIII століть (1700 р.) з церкви Воздвиження Чесного Хреста на Ближніх печерах (зберігаються у фондах НКПШКЗ), а також ікони празникового ряду головного іконостаса (1719–1729 рр.) та картуші іконостаса переднього притвору (1725–1729 рр.) Успенського собору (зберігаються у колекції НХМУ).

Лише з 1970-х років розпочалась систематична робота з наукової реставрації та розкриття іконостасних ансамблів й окремих пам'яток іконопису Києво-Печерської лаври. Поступово, в процесі реставрацій та первинних досліджень, до 2000-х років сформувався і корпус пам'яток і історіографія. В поодиноких статтях окремих дослідників розглянуто деякі питання стилю та іконографії взятих порізно пам'яток іконописної школи Києво-Печерської лаври кінця XVII – початку XIX століття.

Історія існування майстерні Києво-Печерської лаври та процес навчання в ній вивчені на основі архівних документів і зафіксовані в роботах П.М. Жолтовського [2; 3, 69-74]. Вагомим внеском у дослідження іконографії київської школи живопису став альбом-каталог П. Жолтовського "Малюнки Києво-Лаврської іконописної майстерні" (1982) [2]. В ілюстративній частині опубліковано близько трьохсот учнівських малюнків лаврської майстерні. У вступній статті дослідник наводить архівні відомості щодо побутування Києво-Лаврської іконописної майстерні з 1728 по 1760 роки: детально розписаний процес навчання, опублікований список підручників і посібників. У монографії "Художнє життя на Україні в XVI–XVIII століттях" (1983) [3] автор, крім тлумачення загальних питань естетики українського мистецтва, окремі розділи присвячує соціальному статусу художника в суспільстві, корпоративному та професійному життю, художній освіті. Автор торкається діяльності Києво-Печерської іконописної майстерні та характеризує навчальний процес, наводить архівні відомості (імена, дати, назви робіт) [3, 69-74]. Оскільки обидві роботи побудовані на архівних матеріалах вони і досі не втратили своєї наукової цінності.

Найбільша кількість публікацій присвячена іконостасу Троїцької надбрамної церкви. Дослідниками – Ф. Уманцевим в монографії "Троїцька надбрамна церква Києво-Печерської лаври" (1970) [48], Л. Міляєвою у статті "Іконографія і красномовність українського бароко (Розписи Надбрамної

церкви Києво-Печерської лаври)" (1994) [23], О. Лопухіною в праці "Іконографічна програма розписів Троїцької надбрамної церкви як синтез богослов'я і мистецтва доби бароко" (2007) [19], О. Пітателевою в низці публікацій "Художні особливості трактування образу в українській іконі "Таємна вечеря" XVIII–XIX ст. з колекції Києво-Печерської лаври" (2002) [26], "Особливості іконографії у двох іконах "Таємна вечеря" з іконостаса Троїцької надбрамної церкви" (2003) [27], "Іконостас Троїцької Надбрамної церкви. Богословська програма та її художнє втілення" (2004) [28], "Ікони зворотного боку іконостасу Троїцької церкви як відображення специфіки храмової програми" (2005) [25], "Іконостаси двох церков Києво-Печерської лаври та їх зворотні боки. Передумови виникнення і тематичні паралелі" (2006) [29], "Дві ікони "Різдва Богородиці" з колекції НКПКЗ як загублені елементи іконостасних ансамблів (до питання про іконографію і атрибуції)" (2009) [30] – розглянуті окремі питання іконографії та деякі богословські аспекти як іконостасу в цілому, так і взятих порізно ікон. Картина обговорення та проблематика щодо зазначених вище питань і перерахованих публікацій докладно та послідовно представлена в оглядовій статті А. Кондратюк "Іконостас Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської лаври: історіографія теми і проблематика дослідження" (2007) [13]. Один із заявлених автором напрямів реалізовано в статті "Досвід каталогізації зображень іконостаса Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської лаври" (2008) [14; 56]. У руслі архівних пошуків працює співробітник Заповідника Я. Литвиненко; його стаття "Втрачені іконостаси Лаврських церков" (2010) [18] вводить у науковий обіг архівну фотографію лівої частини іконостасу Троїцької надбрамної церкви [18, 82–85]. Зіставляючи збережені фрагменти лицьової та зворотної частини, автор пропонує графічну реконструкцію іконостасу [18, 83, 85]. Отже, зібрано великий описовий та архівний матеріал (А. Кондратюк, Я. Литвиненко), визначена богословська програма (Л. Міляєва) й інтерпретовані окремі іконографічні нюанси деяких сюжетів (Л. Міляєва, О. Лопухіна, О. Пітателева), виділені декілька груп ікон, об'єднаних за схожістю "авторського письма" (О. Пітателева), окреслена проблематика подальших досліджень (А. Кондратюк, О. Пітателева).

Опубліковані джерела щодо іконостасів церкви Всіх Святих над Економічною брамою (1741), печерної церкви прп. Феодосія на Дальніх печерах (1760–1762) і церкви Воздвиження Чесного Хреста на Ближніх печерах (1767–1769), являють собою розрізнені публікації співробітників НКПКЗ або окремі розділи, абзаци у виданнях, присвячених Києво-Печерській лаврі – путівниках, альбомах, збірниках наукових статей.

Відомості про іконостас церкви Всіх Святих над Економічною брамою (1741) дуже мізерні й обмежені. У статті "Дослідження і консервація іконостасу Всіхсвятської церкви Києво-Печерського заповідника" [4, 15–21] на підставі архівних документів зведена хронологія поновлення іконостасу [4, 15–18], публіковані результати мікрохімічного дослідження ґрунту, фарбового шару, позолоти ікон і різьбленого декору [4, 17–18], перелічуються консерваційно-реставраційні заходи та представлені методики консервації та реставрації [4, 19–21]. У виданні "Києво-Печерська лавра – пам'ятка історії та культури України" (2006) [9] в розділі про церкву Всіх Святих говориться, що перший іконостас (1698 року) згорів при пожежі 1718 року, а зберігся до наших днів іконостас споруджений у 1741 році [9, 314–315]. Деяким питанням іконографії іконостаса в цілому, його окремих ікон, а також архівним пошукам присвячена частина статті Я. Литвиненка "Втілення програми Всіх Святих у художньому оформленні Всіхсвятського храму. Живопис трьох століть" (2007) [17, 67–71]. З приводу стилістики ікон сказано дуже коротко: "... ікони його несуть характер живопису середини XVIII століття, їх рівень серед відомих нам творів лаврської художньої школи високий за своїм живописним та ідейно-суттєвим змістом..." [17, 69]. У наступній статті автора "Втрачені іконостаси Лаврських церков" (2010) [18] публікується архівна фотографія центральної частини іконостаса та пропонується графічна реконструкція [18, 77–79].

Ілюстрація з зображенням іконостасу (1760-1762) та перелік ікон (з деякими помилковими назвами) печерної церкви прп. Феодосія на Дальніх печерах опубліковані в альбомі "Скарби Києво-Печерської лаври" (1997) [46, 58, 81, 82, 238]. Найбільш повну інформацію про іконостаси наводить у своїй праці "Іконостаси церков, що знаходяться у Дальніх печерах Києво-Печерської лаври" В. Шіденко (2007) [49]. На підставі церковних описів автор уточнює датування споруди іконостасу – 1760-1762 рр. і називає виконавців: "Розпис іконостасу здійснений групою "молодиків" лаврської іконописної майстерні під наглядом її начальника ченця Володимира в 60-і рр. XVIII ст." [49, 131]; приводить повний його опис, запозичений з церковних описів [49, 129-130]. Цінними відомостями є інформація про поновлення ікон [49, 130].

Іконостасу (1767–1769) церкви Воздвиження Чесного Хреста на Ближніх печерах присвячує свою статтю О. Лопухіна – "Іконостас Хрестовоздвиженської церкви в контексті історичного та художнього життя Києво-Печерської лаври XVIII–XIX століття" (2007) [20]. Автор зібрала максимальну кількість ін-

формації з літератури про час створення іконостаса та його майстрів: іконостас був створений стараннями архімандрита Києво-Печерської Лаври Зосими Валкевича в 1767–1769 роки та виготовлений столяром майстерні Києво-Печерської Лаври Карпом Шверінім за його ж власним малюнком [20, 73]. Іконографічна програма іконостаса була складена за подобою програми іконостаса Успенського собору 1720-х років, ікони для іконостаса були написані іконописцем лаврської майстерні Захарієм Голубовським [20, 74]. Дослідниця наводить хронологію перебудови та реставрації іконостасу, відокремлює ікони, написані в XVIII столітті. [20, 74]. Далі зазначає нюанси іконографії та композиції, звертаючи увагу на те, що деякі зображення на іконах подібні окремим елементам з картин італійських майстрів [20, 75–76].

Історія створення та існування, опис та датування іконостаса печерної церкви Різдва Христового на Дальніх печерах (1802) Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври докладно зафіксовані в статті В. Шіденка "Іконостаси церков, що знаходяться в Дальніх печерах Києво-Печерської лаври" (2009) [50].

Крім іконостасних комплексів Києва XVIII століття, що знаходяться *in situ* на теренах Києво-Печерської лаври, необхідно звернути увагу на ікони з іконостасів, які дійшли до нас поза межами ансамблів і зберігаються в колекціях київських музеїв – НКПІКЗ і НХМУ.

Питанню походження ікон з іконостаса (1691) печерної церкви прп. Варлаама Печерського й ікон з іконостаса (1700) церкви Воздвиження Чесного Хреста на Ближніх печерах Свято-Успенської Києво-Печерської лаври з колекції НКПІКЗ присвячені статті В. Литвиненка "Втрачені іконостаси Лаврських церков" (2010) [18] і "Печерні іконостаси в світлі архівних досліджень" (2012) [16]. Автор публікує церковні описи, де називаються досліджувані ікони, вказана їх приналежність до печерних іконостасів, нині втрачених. Спираючись на відомі з літератури дати споруд і освячення іконостасів, В. Литвиненко датує ікони [18, 71–73; 16, 181–182].

Ікони празникового ряду головного іконостаса Успенського собору та картуші іконостаса переднього притвору з усіх пам'яток київського іконопису XVIII століття є одними з найбільш відомих і публікованих творів (всі ікони зберігаються в колекції НХМУ). У своїй монографії "Успенський собор Києво-Печерської лаври. До історії архітектурно-археологічних досліджень та проекту відбудови" (2000) [45] О. Сіткарева не тільки подає відомі дані з літератури [45, 184–195], але й вводить в обіг архівні відомості: у додатку наведені церковні описи вівтарів, передвівтарних іконостасів і деяких ікон "Великої Успенської Соборної церкви" [45, 212–227]. Особливо потрібно виділити описи празникового ряду головного іконостаса та реконструкцію передньої стіни притвору [45, 191–193]. Майже в повному обсязі ікони та картуші опубліковані в альбомі "Український іконопис XII–XIX століть з колекції НХМУ" (2005) [47, 16, 93–105]. Автор вступної статті Л. Членова датує ікони з празникового ряду 1729 роком і приписує їх виконання майстрам "лаврської малярні; одночасно, дослідниця виділяє декілька груп ікон, де "виявляється манера різних майстрів [49, 16]. Стаття Г. Белікової "Ікона "Собор преподобних Печерських" (2007) [1, 69–79] вводить у науковий обіг ікону з місцевого ряду головного іконостаса Успенського собору, що так само зберігається у фондах НХМУ. На початку статті автор коротко розповідає про музейну роботу з виявлення та ідентифікації ікон з Успенського собору; в примітках – наводить відповідну літературу [1, 69, 75]. Спираючись на бібліографічні джерела, дослідниця подає відомості про замовників і виконавців; в основній частині статті автор наводить коротку історію складання іконографії "Собору преподобних Печерських", відзначає "виразну портретність образів" і як найближчу стилістичну аналогію, наводить образи з ікони "Воздвиження Чесного Хреста" з Богородчанського іконостаса [1, 72–74]. В основу статті Ю. Коренюка "Успенський собор Києво-Печерської Лаври: тези до історії художнього ансамблю, стародавньої та новітньої" (2011) [15] покладені збережені твори образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, так чи інакше, пов'язані з оформленням інтер'єру та екстер'єру собору. Автор розглядає історію художнього ансамблю в хронологічній послідовності X–XX століть. Зокрема, підсумовує відому інформацію про головний іконостас собору 1719–1729 років [15, 126–131].

У дисертаційному дослідженні "Іконостас собору Софії Київської в контексті київської іконописної школи XVIII століття" (2013) [44; 50] та окремих статтях автора [31; 32; 33; 34; 35; 36; 37; 38; 39; 40; 41; 42; 43] виявлені і досліджені збережені твори іконописної школи Києво-Печерської лаври кінця XVII – початку XIX століття в музейних зібраннях Києва: Національного заповідника Софія Київська (НЗСК), Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника (НКПІКЗ), Національного художнього музею України (НХМУ), уточнено атрибуцію деяких пам'яток [31; 33; 34; 37; 39; 50, 193–197], позначено зміни стилю в трактуванні іконного образу [32; 35; 36; 38; 50, 108–165] та вивчена матеріальна структура ікон [41; 42; 50, 177–189], створених в іконописних майстернях Києво-Печерської лаври.

На диво, на сьогодні не існує узагальнюючого мистецтвознавчого дослідження такого яскравого явища стилю, як іконопис Києво-Печерської лаври, межі якого охоплюють кінець XVII – початок XIX століття. Вже відомі пам'ятки занадто розрізнені або опубліковані фрагментарно й уривчасто. Художній аналіз обмежується позначенням приналежності деяких ікон до тієї чи іншої

"манери". Отож, ця обставина не дозволяє простежити еволюцію художніх форм повною мірою. Відзначимо, що однією з невідмінних умов вивчення пам'яток образотворчого мистецтва є комплексний аналіз матеріалу. Тільки тоді можливо скласти в цілому уявлення про епоху більш ніж столітнього існування та розвитку Києво-Лаврської школи іконопису.

Отже, щоб простежити формування і розвиток стилю Києво-Печерської школи іконопису, а також складання особливої лаврської іконографії, необхідно із залученням історичних, архівних і літературних джерел, іконографічного матеріалу, фактологічного опрацювання творів поглибити наукові знання про іконописну школу Києво-Печерської лаври та зробити ґрунтовне мистецтвознавче узагальнення, щодо одного з найважливіших явищ українського іконопису кінця XVII – початку XIX століття.

### Література

1. Беликова Г. О. Ікона "Собор Преподобних Печерських" [Текст] / Г. О. Беликова // Пам'ятки України. – 2007. – № 1. – С. 69–79.
2. Жолтовський П. М. Малюнки Києво-Лаврської іконописної майстерні [Текст] : альбом-каталог / Жолтовський П. М. – К. : Наукова думка, 1982. – 286 с. : іл.
3. Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI–XVIII ст. [Текст] / Жолтовський П. М. – К. : Наукова думка, 1983. – 178 с. : іл.
4. Исследование, консервация, реставрация и атрибуция станковой живописи и резного декора иконостасов Киево-Лаврской иконописной мастерской XVII–XVIII веков [Текст]. Вып. 2 / [сост. А. Ф. Беляй]. – К. : Информационный центр по вопросам культуры и искусства ГРБ УССР им. КПСС, 1986. – 25 с. – (Музееведение и охрана памятников).
5. Истомин М. П. К истории живописи в Киево-Печерской лавре в XVIII в. [Текст] / М. П. Истомин // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. – К., 1895. – Кн. 9. – С. 64–75.
6. Истомин М. П. Описание иконописи Киево-Печерской лавры [Текст] / М. П. Истомин // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. – К., 1898. – Кн. 12. – С. 34–90.
7. Истомин М. П. Обучение живописи в Киево-Печерской Лавре в XVIII в. [Текст] / М. П. Истомин // Искусство и художественная промышленность. – 1901. – № 10 (34), июль. – С. 291–310.
8. Истомин М. П. Обучение живописи в Киево-Печерской лавре в XVIII в. [Текст] / М. П. Истомин // Искусство и художественная промышленность. – 1901. – № 11 (35), август. – С. 311.
9. Києво-Печерська лавра-пам'ятка історії та культури України [Текст] : моногр. / [ред.-упорядник Ю. О. Іванченко]. – К. : Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2006. – 426 с.
10. Кондратюк А. Ю. Стінописи Лаврської школи першої третини XVIII століття в контексті європейського мистецтва [Текст] / А. Ю. Кондратюк // Лаврський альманах : зб. наук. пр. – К., 2002. – Вип. 7. – С. 99–104.
11. Кондратюк А. Ю. Монументальний живопис Троїцької Надбрамної церкви Києво-Печерської лаври. Семантика. Стилїстика [Текст] / А. Ю. Кондратюк // Лаврський альманах : зб. наук. пр. – Вип. 13, спецвип. 5. – К., 2004. – С. 3–160.
12. Кондратюк А. Ю. Монументальний живопис Троїцької Надбрамної церкви Києво-Печерської Лаври [Текст] : каталог / [авт.-упорядник] Кондратюк А. Ю. – К. : КВІЦ, 2005. – 252 с. : іл.
13. Кондратюк А. Ю. Іконостас Троїцької Надбрамної церкви Києво-Печерської лаври: історіографія теми і проблематика дослідження [Текст] / А. Ю. Кондратюк // Лаврський альманах : зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. 17. – С. 45–58.
14. Кондратюк А. Ю. Досвід каталогізації зображень іконостаса Троїцької Надбрамної церкви Києво-Печерської лаври [Текст] / А. Ю. Кондратюк // Сіверщина в історії України : зб. наук. пр. – Суми, 2008. – С. 109–113.
15. Коренюк Ю. В. Успенський собор Києво-Печерської Лаври : тези до історії художнього ансамблю, стародавньої та новітньої [Текст] / Ю. В. Коренюк // Українська художня культура: пам'ятко-охоронні проблеми: зб. наук. пр. – К., 2011. – С. 104.
16. Литвиненко Я. В. Пещерные иконостасы в свете архивных исследований [Текст] / Я. В. Литвиненко // Церква-Наука-Суспільство: питання взаємодії : матеріали Десятої міжнар. наук. конф., 30 травня-1 червня 2012 р. – К., 2012. – С. 181–184.
17. Литвиненко Я. В. Втілення програми Всіх Святих у художньому оформленні Всіхсвятського храму. Живопис трьох століть [Текст] / Я. В. Литвиненко // Лаврський альманах : зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. 17. – С. 59–72.
18. Литвиненко Я. В. Втрачені іконостаси лаврських церков [Текст] / Я. В. Литвиненко // Лаврський альманах : зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип. 25. – С. 67–86.
19. Лопухіна О. В. Іконографічна програма розписів Троїцької Надбрамної церкви як синтез богослов'я й мистецтва доби бароко [Текст] / Лопухіна О. В. // Лаврський альманах : зб. наук. пр. – К., 2002. – Вип. 7. – С. 119–127.
20. Лопухіна О. В. Іконостас Хрестовоздвиженської церкви в контексті історичного і художнього життя Києво-Печерської лаври XVIII–XIX ст. [Текст] / Лопухіна О. В. // Лаврський альманах : зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. 17. – С. 73–79.
21. Лопухіна О. В. Втрачене розуміння барокового концепту української ікони на прикладі образу св. Стефана з колекції Національного Києво-Печерського заповідника [Текст] / Лопухіна О. В. // Могилянські читання 2008 року: Церква і музеї: втрати XX століття : зб. наук. пр. – К., 2009. – С. 209.

22. Миляева Л. С. Иконография и красноречие украинского барокко (Росписи Надвратной церкви Киево-Печерской лавры) [Текст] / Л. С. Миляева // Восточнохристианский храм. Литургия и искусство / ред.-сост. А. М. Лидов. – СПб., 1994. – С. 308–316.
23. Міляєва Л. С. Українська ікона XI–XVIII століть [Текст]: [альбом] / Міляєва Л. ; за участю Гелитович М. – К. : [б. в.], 2007. – 528 с. – (Духовна спадщина України. Державні зібрання України).9 (76). Нариси з історії українського мистецтва [Текст] / [ред. В. Г. Заболотний]. – К. : Мистецтво, 1966. – 672 с. : іл.
24. Національний художній музей України [Образотворчий матеріал] : альбом / кер. проекту, авт. концепції А. Мельник ; наук. кер., упорядник О. Лагутенко. – К. : Артанія Нова, 2003. – 416 с.
25. Питателева Е. В. Иконы оборотной стороны иконостаса Троицкой церкви как отражение специфики храмовой программы [Текст] / Е. В. Питателева // Могилянські читання 2004 року: Музейне збереження пам'яток сакрального мистецтва. Історія, сучасна практика і майбутнє : зб. наук. пр. – К., 2005. – С. 465–469.
26. Пітателева О. В. Художні особливості трактування образу в українській іконі "Тасмна вечеря" XVIII–XIX ст. з колекції Києво-Печерської лаври [Текст] / О. В. Пітателева // Лаврський альманах : зб. наук. пр. – К., 2002. – Вип. 7. – С. 168–178.
27. Пітателева О. В. Особливості іконографії у двох іконах "Тасмна вечеря" з іконостаса Троїцької Надбрамної церкви [Текст] / О. В. Пітателева // Лаврський альманах : зб. наук. пр. – К., 2003. – Вип. 11. – С. 92–96.
28. Пітателева О. В. Іконостас Троїцької Надбрамної церкви. Богословська програма та її художнє втілення [Текст] / О. В. Пітателева // Лаврський альманах : зб. наук. пр. – К., 2004. – Вип. 12. – С. 104–115.
29. Пітателева О. В. Іконостаси двох церков Києво-Печерської лаври та їх зворотні боки. Передумови виникнення і тематичні паралелі [Текст] / О. В. Пітателева // Лаврський альманах : зб. наук. пр. – К., 2006. – Вип. 16. – С. 155–165.
30. Пітателева О. В. Две иконы "Рождества Богородицы" из коллекции НКПИКЗ как утерянные элементы иконостасных ансамблей (К вопросу об иконографии и атрибуции) [Текст] / Е. В. Питателева // Могилянські читання 2008 року: Церква і музеї: втрати XX століття: зб. наук. пр. – К., 2009. – С. 235–242.
31. Результаты комплексных натурных исследований икон из фондовой коллекции НКПИКЗ [Текст] / Рыжова О. О. Распопина В. А., Изотов А. А., Сорока Е. А. // Церква-Наука-Суспільство: питання взаємодії : матеріали Десятої міжнар. наук. конф., 30 травня–1 червня 2012 р. – К., 2012. – С. 197–200.
32. Рыжова О. О. Иконы иконостасов Софии Киевской: стилевые особенности [Текст] / Рыжова О. О. // Софійські читання : матеріали III Міжнар. науково-практичної конф. "Пам'ятки Національного заповідника "Софія Київська" та сучасні тенденції музейної науки", 24–25 листопада 2005 р. – К., 2007. – С. 199–203.
33. Рыжова О. О. Исследование и реставрация иконы на металле "Благовещение" из фондов Национального Киево-Печерского историко-культурного заповедника [Текст] / Рыжова О. О. // Могилянські читання 2008 року: Церква і музеї: втрати XX століття : зб. наук. пр. – К., 2009. – С. 549–553.
34. Рыжова О. О. Исследование и реставрация портрета архимандрита Киево-Печерского монастыря Елисея Плетенецкого из фондов Национального Киево-Печерского историко-культурного заповедника [Текст] / О. О. Рыжова, В. А. Распопина // Могилянські читання 2009 року: Мазепинська доба в культурі України : зб. наук. пр. – К., 2010. – С. 383–388.
35. Рыжова О. О. Об иконописании XVIII в. в Киеве [Текст] / Рыжова О. О. // Могилянські читання 2010 року: Проблеми збереження та вивчення музейних пам'яток. Сучасний стан, новітні технології, перспективи : зб. наук. пр. – К., 2011. – С. 618–623.
36. Рыжова О. О. Особенности живописи икон XVIII в. киевского происхождения (из коллекции Национального Киево-Печерского историко-культурного заповедника) [Текст] / Рыжова О. О. // Могилянські читання 2011 року: Християнські реліквії: вивчення, збереження, експонування : зб. наук. пр. – К., 2012. – С. 290–300.
37. Рыжова О. О. Исследование, реставрация и атрибуция "Портрета Петра Могилы" из фондов Национального Киево-Печерского историко-культурного заповедника // Церква-Наука-Суспільство: питання взаємодії. Матеріали Одинадцятій міжнародної наукової конференції (29 травня – 31 травня 2013 року). К., 2013. – с.74-77.
38. Рыжова О. О. "Иконы-"тези" з колекції НКПИКЗ" // Матеріали науково-практичної конференції X Несторівські студії: Зб. наук. пр. / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник; – К., 2013.- С. 69 – 75.
39. Рыжова О.О. "Икона "Благовещение" и икона "Святой первомученик архидиакон Стефан" из коллекции НКПИКЗ (уточнение атрибуции)" // Могилянські читання 2012 року: Зб. наук. пр. / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник; – К., 2013. С. 281-284.
40. Рыжова О. О. Иконостасы Киева XVIII в. [Текст] / О. О. Рыжова // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв : зб. наук. праць. – Харків, 2012. – Вип. 9. – С. 105–110.
41. Рижова О. О. Технологічні особливості живопису ікон XVIII ст. київського походження [Текст] / О. О. Рижова // Вісник Державної Академії керівних кадрів культури і мистецтв. – К., 2012. – № 2. – С. 157–161.
42. Рыжова О. О. Распопина В.А. Иконы Киева XVIII века из коллекции Национального Киево-Печерского историко-культурного заповедника: исследования и атрибуция // Наукові доповіді IX Міжнародної науково-практичної конференції "Дослідження, консервація та реставрація музейних пам'яток: досягнення, тенденції розвитку" (27 – 31 – травня 2013, ННДРЦУ)- К., 2013. – с. 333-335.
43. Рыжова О. О. Иконопись Киева XVIII века: мастерские и сохранившиеся произведения / О. О. Рижова // Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета: Вопросы истории и теории христианского искусства. — Москва, 2013. — Вып. V: 1 (10). — С. 110–135.

44. Рыжова О. О. Иконостас собора Софії Київської в контексті київської іконописної школи XVIII століття [Текст] : автореферат на здоб. наук. ступеня канд. мистецтвознавства : 17.00.05 "Образотворче мистецтво" / Рыжова Ольга Олегівна; – К., 2013. – 19 с.
45. Сіткарьова О. В. Успенський собор Києво-Печерської Лаври. До історії архітектурно-археологічних досліджень та проекту відбудови [Текст] / О. В. Сіткарьова. – К. : Свято-Успенська Києво-Печерська Лавра, 2000. – 232 с. : іл.
46. Скарби Києво-Печерської лаври [Образотворчий матеріал]: альбом / [авт.-упорядники : А. Гришин та ін.]. – К. : Мистецтво, 1997. – 271 с. : іл.
47. Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ [Образотворчий матеріал] : альбом / [авт. проекту А. Мельник]. – Хмельницький : Галерея ; К. : Артанія-Нова, 2005. – 256 с. : іл.
48. Уманцев Ф.С. Троїцька надбрамна церква Києво-Печерської лаври. – К.: Мистецтво, 1970 р. – 216 с., 102 іл.
49. Шиденко В. А. Иконостасы церквей, находящихся в Дальних пещерах Киево-Печерской лавры [Текст] / Шиденко В. А. // Лаврський альманах : зб. наук. пр. – К., 2009. – Вип. 23. – С. 124–137.
50. Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, м. Київ 85. 114. 6 (4УКР) И Р 49 Рыжова О. О. Иконостас собора Софії Київської в контексті київської іконописної школи XVIII століття [Текст] : дис. на здоб. наук. ступеня канд. мистецтвознавства : 17.00.05 "Образотворче мистецтво" / Рыжова Ольга Олегівна; НАОМА. – К., 2013. – 222 с. ; додатки.

## References

1. Bielykova H. O. Ikona "Sobor Prepodobnykh Pecherskykh" [Tekst] / H. O. Bielykova // Pamiatky Ukrainy. – 2007. – # 1. – S. 69–79.
2. Zholtoivskiy P. M. Maliunky Kyievo-Lavrskoi ikonopysnoi maisterni [Tekst] : albom-kataloh / Zholtoivskiy P. M. – K. : Naukova dumka, 1982. – 286 s. : il.
3. Zholtoivskiy P. M. Khudozhnie zhyttia na Ukraini v XVI–XVIII st. [Tekst] / Zholtoivskiy P. M. – K. : Naukova dumka, 1983. – 178 s. : il.
4. Issledovanie, konservatsiya, restavratsiya i atributsiya stankovoy zhivopisi i reznogo dekora ikonostasov Kievo-Lavrskoy ikonopysnoy masterskoy XVII–XVIII vekov [Tekst]. Vyp. 2 / [sost. A. F. Belyay]. – K. : Informatsionnyy tsentr po voprosam kul'tury i iskusstva GRB USSR im. KPSS, 1986. – 25 s. – (Muzeevedenie i okhrana pamyatnikov).
5. Istomin M. P. K istorii zhivopisi v Kievo-Pecherskoy lavre v XVIII v. [Tekst] / M. P. Istomin // Chteniya v Istoricheskom obshchestve Nestora-letopistsa. – K., 1895. – Kn. 9. – S. 64–75.
6. Istomin M. P. Opisanie ikonopisi Kievo-Pecherskoy lavry [Tekst] / M. P. Istomin // Chteniya v Istoricheskom obshchestve Nestora-letopistsa. – K., 1898. – Kn. 12. – S. 34–90.
7. Istomin M. P. Obuchenie zhivopisi v Kievo-Pecherskoy Lavre v XVIII v. [Tekst] / M. P. Istomin // Iskusstvo i khudozhestvennaya promyshlennost'. – 1901. – № 10 (34), iyul'. – S. 291–310.
8. Istomin M. P. Obuchenie zhivopisi v Kievo-Pecherskoy lavre v XVIII v. [Tekst] / M. P. Istomin // Iskusstvo i khudozhestvennaya promyshlennost'. – 1901. – № 11 (35), avgust. – S. 311.
9. Kyievo-Pecherska lavra-pamiatka istorii ta kultury Ukrainy [Tekst] : monohr. / [red.-uporiadnyk Yu. O. Ivanchenko]. – K. : Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk, 2006. – 426 s.
10. Kondratiuk A. Yu. Stinopysy Lavrskoi shkoly pershoi tretyny KhVIII stolittia v konteksti yevropeiskoho mystetstva [Tekst] / A. Yu. Kondratiuk // Lavrskiy almanakh : zb. nauk. pr. – K., 2002. – Vyp. 7. – S. 99–104.
11. Kondratiuk A. Yu. Monumentalni zhyvopys Troitskoi Nadbramnoi tserkvy Kyievo-Pecherskoi lavry. Semantika. Stylistyka [Tekst] / A. Yu. Kondratiuk // Lavrskiy almanakh : zb. nauk. pr. – Vyp. 13, spetsvyp. 5. – K., 2004. – S. 3–160.
12. Kondratiuk A. Yu. Monumentalni zhyvopys Troitskoi Nadbramnoi tserkvy Kyievo-Pecherskoi Lavry [Tekst] : kataloh / [avt.-uporiadnyk] Kondratiuk A. Yu. – K. : KVITs, 2005. – 252 s. : il.
13. Kondratiuk A. Yu. Ikonostas Troitskoi Nadbramnoi tserkvy Kyievo-Pecherskoi lavry: istoriografiiu temy i problematika doslidzhennia [Tekst] / A. Yu. Kondratiuk // Lavrskiy almanakh : zb. nauk. pr. – K., 2007. – Vyp. 17. – S. 45–58.
14. Kondratiuk A. Yu. Dosvid katalohizatsii zobrazhen ikonostasa Troitskoi Nadbramnoi tserkvy Kyievo-Pecherskoi lavry [Tekst] / A. Yu. Kondratiuk // Sivershchyna v istorii Ukrainy : zb. nauk. pr. – Sumy, 2008. – S. 109–113.
15. Koreniuk Yu. V. Uspenskyi sobor Kyievo-Pecherskoi Lavry : tezy do istorii khudozhnogo ansamblu, starodavnoi ta novitnoi [Tekst] / Yu. V. Koreniuk // Ukrainska khudozhnia kultura: pamiatko-okhoronni problemy: zb. nauk. pr. – K., 2011. – S. 104.
16. Litvinenko Ya. V. Peshchernye ikonostasy v svete arkhivnykh issledovaniy [Tekst] / Ya. V. Litvinenko // Tserkva-Nauka-Suspilstvo: pytannia vzaemodii : materialy Desiatoi mizhnar. nauk. konf., 30 travnia-1 chervnia 2012 r. – K., 2012. – S. 181–184.
17. Lytvynenko Ya. V. Vtilennia prohramy Vsikh Sviatykh u khudozhnomu oformlenni Vsikhsviatskoho khramu. Zhyvopys trokh stolit [Tekst] / Ya. V. Lytvynenko // Lavrskiy almanakh : zb. nauk. pr. – K., 2007. – Vyp. 17. – S. 59–72.
18. Lytvynenko Ya. V. Vtracheni ikonostasy lavrskykh tserkov [Tekst] / Ya. V. Lytvynenko // Lavrskiy almanakh : zb. nauk. pr. – K., 2010. – Vyp. 25. – S. 67–86.
19. Lopukhina O. V. Ikonohrafichna prohrama rozpysiv Troitskoi Nadbramnoi tserkvy yak syntez bohoslavia y mystetstva doby baroko [Tekst] / Lopukhina. O. V. // Lavrskiy almanakh : zb. nauk. pr. – K., 2002. – Vyp. 7. – S. 119–127.

20. Lopukhina O. V. Ikonostas Khrestovozdvyzhenskoï tserkvy v konteksti istorychnoho i khudozhnogo zhyttia Kyievo-Pecherskoï lavry XVIII–XIX st. [Tekst] / Lopukhina O. V. // Lavrskyi almanakh : zb. nauk. pr. – K., 2007. – Vyp. 17. – S. 73–79.
21. Lopukhina O. V. Vtrachene rozuminnia barokovoho kontseptu ukrainskoï ikony na prykladi obraza sv. Stefana z koleksii Natsionalnogo Kyievo-Pecherskoho zapovidnyka [Tekst] / Lopukhina O. V. // Mohylianski chytannia 2008 roku: Tserkva i muzei: vtraty XX stolittia : zb. nauk. pr. – K., 2009. – S. 209.
22. Milyaeva L. S. Ikonografiya i krasnorechie ukrainskogo barokko (Rospisi Nadvratnoy tserkvi Kievo-Pecherskoï lavry) [Tekst] / L. S. Milyaeva // Vostochnokhristianskiy khram. Liturgiia i iskusstvo / red.-sost. A. M. Lidov. – SPb., 1994. – S. 308–316.
23. Miliiaeva L. S. Ukrainska ikona XI–XVIII stolit [Tekst]: [album] / Miliiaeva L. ; za uchastiu Helytovych M. – K. : [b. v.], 2007. – 528 s. – (Dukhovna spadshchyna Ukrainy. Derzhavni zibrannia Ukrainy).9 (76). Narysy z istorii ukrainskoho mystetstva [Tekst] / [red. V. H. Zabolotnyi]. – K. : Mystetstvo, 1966. – 672 s. : il.
24. Natsionalnyi khudozhnii muzei Ukrainy [Obrazotvorchyi material] : albom / ker. proektu, avt. kontseptsii A. Melnyk ; nauk. ker., uporiadnyk O. Lahutenko. – K. : Artaniia Nova, 2003. – 416 s.
25. Pitateleva E. V. Ikony oborotnoy storony ikonostasa Troitskoï tserkvi kak otrazhenie spetsifiki khramovoy programmy [Tekst] / E. V. Pitateleva // Mohylianski chytannia 2004 roku: Muzeine zberezhennia pamiatok sakralnogo mystetstva. Istoriia, suchasna praktyka i maibutnie : zb. nauk. pr. – K., 2005. – S. 465–469.
26. Pitatelieva O. V. Khudozhni osoblyvosti traktuvannia obrazu v ukrainskii ikoni "Taiemna vecheria" XVIII–XIX st. z koleksii Kyievo-Pecherskoï lavry [Tekst] / O. V. Pitatelieva // Lavrskyi almanakh : zb. nauk. pr. – K., 2002. – Vyp. 7. – S. 168–178.
27. Pitatelieva O. V. Osoblyvosti ikonohrafii u dvokh ikonakh "Taiemna vecheria" z ikonostasa Troitskoï Nadbramnoï tserkvy [Tekst] / O. V. Pitatelieva // Lavrskyi almanakh : zb. nauk. pr. – K., 2003. – Vyp. 11. – S. 92–96.
28. Pitatelieva O. V. Ikonostas Troitskoï Nadbramnoï tserkvy. Bohoslovska prohrama ta yii khudozhnie vtillennia [Tekst] / O. V. Pitatelieva // Lavrskyi almanakh : zb. nauk. pr. – K., 2004. – Vyp. 12. – S. 104–115.
29. Pitatelieva O. V. Ikonostasy dvokh tserkov Kyievo-Pecherskoï lavry ta yikh zvorotni boky. Peredumovy vynyknennia i tematychni paraleli [Tekst] / O. V. Pitatelieva // Lavrskyi almanakh : zb. nauk. pr. – K., 2006. – Vyp. 16. – S. 155–165.
30. Pitateleva O. V. Dve ikony "Rozhdestva Bogoroditsy" iz koleksii NKPIKZ kak uteryannye elementy ikonostasnykh ansambley (K voprosu ob ikonografii i atributsii) [Tekst] / E. V. Pitateleva // Mohylianski chytannia 2008 roku: Tserkva i muzei: vtraty KhKh stolittia: zb. nauk. pr. – K., 2009. – S. 235–242.
31. Rezul'taty kompleksnykh naturnykh issledovaniy ikon iz fondovoy koleksii NKPIKZ [Tekst] / Ryzhova O. O. Raspopina V. A., Izotov A. A., Soroka E. A. // Tserkva-Nauka-Suspilstvo: pytannia vzaiemodii : materialy Desiatoi mizhnar. nauk. konf., 30 travnia–1 chervnia 2012 r. – K., 2012. – S. 197–200.
32. Ryzhova O. O. Ikony ikonostasov Sofii Kievskoy: stilevye osobennosti [Tekst] / Ryzhova O. O. // Sofiïski chytannia : materialy III Mizhnar. naukovy-praktychnoi konf. "Pamiatky Natsionalnogo zapovidnyka "Sofiïa Kyivska" ta suchasni tendentsii muzeinoï nauky", 24–25 lystopada 2005 r. – K., 2007. – S. 199–203.
33. Ryzhova O. O. Issledovanie i restavratsiya ikony na metalle "Blagoveshchenie" iz fondov Natsional'nogo Kievo-Pecherskogo istoriko-kul'turnogo zapovednika [Tekst] / Ryzhova O. O. // Mohylianski chytannia 2008 roku: Tserkva i muzei: vtraty KhKh stolittia : zb. nauk. pr. – K., 2009. – S. 549–553.
34. Ryzhova O. O. Issledovanie i restavratsiya portreta arhimandrita Kievo-Pecherskogo monastyrya Eliseya Pletenetskogo iz fondov Natsional'nogo Kievo-Pecherskogo istoriko-kul'turnogo zapovednika [Tekst] / O. O. Ryzhova, V. A. Raspopina // Mohylianski chytannia 2009 roku: Mazepynska doba v kulturi Ukrainy : zb. nauk. pr. – K., 2010. – S. 383–388.
35. Ryzhova O. O. Ob ikonopisanii XVIII v. v Kieve [Tekst] / Ryzhova O. O. // Mohylianski chytannia 2010 roku: Problemy zberezhennia ta vyvchennia muzeinykh pamiatok. Suchasnyi stan, novitni tekhnolohii, perspektyvy : zb. nauk. pr. – K., 2011. – S. 618–623.
36. Ryzhova O. O. Osobennosti zhivopisi ikon XVIII v. kievskogo proiskhozhdeniya (iz koleksii Natsional'nogo Kievo-Pecherskogo istoriko-kul'turnogo zapovednika) [Tekst] / Ryzhova O. O. // Mohylianski chytannia 2011 roku: Khrystyianski relikvii: vyvchennia, zberezhennia, eksponuvannia : zb. nauk. pr. – K., 2012. – S. 290–300.
37. Ryzhova O. O. Issledovanie, restavratsiya i atributsiya "Portreta Petra Mogily" iz fondov Natsional'nogo Kievo-Pecherskogo istoriko-kul'turnogo zapovednika // Tserkva-Nauka-Suspilstvo: pytannia vzaiemodii. Materialy Odnadtsiatoi mizhnarodnoi naukovoi konferentsii (29 travnia – 31 travnia 2013 roku). – K., 2013. – S. 74–77.
38. Ryzhova O. O. "Ikoni-"tezi" z koleksii NKPIKZ" // Materialy naukovy-praktychnoi konferentsii X Nestorivski studii: Zb. nauk. pr. / Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk; – K., 2013. – S. 69 – 75.
39. Ryzhova O.O. "Ikona "Blagoveshchenie" i ikona "Svyatoy pervomuchenik arkhidiakon Stefan" iz koleksii NKPIKZ (utochnenie atributsii)" // Mohylianski chytannia 2012 roku: Zb. nauk. pr. / Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk; – K., 2013. S. 281–284.
40. Ryzhova O. O. Ikonostasy Kieva XVIII v. [Tekst] / O. O. Ryzhova // Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv : zb. nauk. prats. – Kharkiv, 2012. – Vyp. 9. – S. 105–110.
41. Ryzhova O. O. Tekhnolohichni osoblyvosti zhyvopysu ikon XVIII st. kyivskoho pokhodzhennia [Tekst] / O. O. Ryzhova // Visnyk Derzhavnoi Akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. – K., 2012. – # 2. – S. 157–161.
42. Ryzhova O. O. Raspopina V.A. Ikony Kieva XVIII veka iz koleksii Natsional'nogo Kievo-Pecherskogo istoriko-kul'turnogo zapovednika: issledovaniya i atributsiya // Naukovi dopovidi IX Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii "Doslidzhennia, konservatsiia ta restavratsiia muzeinykh pamiatok: dosiahnennia, tendentsii rozvytku" (27 – 31 – travnia 2013, NNDRTsU)- K., 2013. – s. 333–335.



43. Ryzhova O. O. Ikonopis' Kieva XVIII veka: masterskie i sokhranivshiesya proizvedeniya / O. O. Rizhova // Vestnik Pravoslavnogo Svyato-Tikhonovskogo gumanitarnogo universiteta: Voprosy istorii i teorii khristianskogo iskusstva. — Moskva, 2013. — Vyp. V: 1 (10). — S. 110–135.
44. Ryzhova O. O. Ikonostas soboru Sofii Kyivskoi v konteksti kyivskoi ikonopysnoi shkoly XVIII stolittia [Tekst] : avtoreferat na zdob. nauk. stupenia kand. mystetstvoznavstva : 17.00.05 "Obrazotvorche mystetstvo" / Ryzhova Olha Olehivna; — K., 2013. — 19 s.
45. Sitkarova O. V. Uspenskyi sobor Kyievo-Pecherskoi Lavry. Do istorii arkhitekturno-arkheolohichnykh doslidzhen ta proektu vidbudovy [Tekst] / O. V. Sitkarova. — K. : Sviato-Uspenska Kyievo-Pecherska Lavra, 2000. — 232 s. : il.
46. Skarby Kyievo-Pecherskoi lavry [Obrazotvorchyi material]: albom / [avt.-uporiadnyky : A. Hryshyn ta in.]. — K. : Mystetstvo, 1997. — 271 s. : il.
47. Ukrainskyi ikonopys XII–XIX st. z kolektzii NKhMU [Obrazotvorchyi material] : albom / [avt. proektu A. Melnyk ], — Khmelnytskyi : Halereia ; K. : Artaniia-Nova, 2005. — 256 s. : il.
48. Umantsev F.S. Troitska nadbramna tserkva Kyievo-Pecherskoi lavry. — K.: Mystetstvo, 1970 r. — 216 s., 102 il.
49. Shidenko V. A. Ikonostasy tserkvey, nakhodyashchikhsya v Dal'nikh peshcherakh Kievo-Pecherskoy lavry [Tekst] / Shidenko V. A. // Lavrs'kiy al'manakh : zb. nauk. pr. — K., 2009. — Vip. 23. — S. 124–137.
50. Natsionalna akademiia obrazotvorchoho mystetstva i arkhitektury, m. Kyiv 85. 114. 6 (4UKR) Y R 49 Ryzhova O. O. Ikonostas soboru Sofii Kyivskoi v konteksti kyivskoi ikonopysnoi shkoly XVIII stolittia [Tekst] : dys. na zdob. nauk. stupenia kand. mystetstvoznavstva : 17.00.05 "Obrazotvorche mystetstvo" / Ryzhova Olha Olehivna; NAOMA. — K., 2013. — 222 s. ; dodatky.

***Рыжова О.О. Иконопись Киево-Печерской лавры конца XVII – начала XIX века: особенности формирования и развития стиля и иконографии***

В статье представлен анализ исследований и публикаций за последние тридцать лет касательно иконописи Киево-Печерской лавры конца XVII – начала XIX веков. Обзор библиографии в хронологической последовательности показал, что сведения о памятниках слишком разрозненные и публикуются фрагментарно. Знания об иконописной школе и ее памятниках представляют собой пеструю картину фактов и предположений, терминология неустойчива, стилистический анализ ограничивается описанием и обозначением принадлежности некоторых икон к той или иной "манере", изучение иконографии сводится к поиску образцов и сравнению композиционных схем. Актуальность исследования состоит в том, чтобы с привлечением исторических, архивных и литературных источников, иконографического материала, натурального исследования произведений провести искусствоведческое исследование одного из важнейших явлений украинской иконописи и проследить особенности формирования и развития стиля Киево-Печерской школы иконописи, а также сложение особой лаврской иконографии. В библиографии к статье приведен наиболее полный список публикаций касательно памятников иконописи Киево-Печерской лавры конца XVII – начала XIX веков.

*Ключевые слова:* иконопись Киево-Печерской лавры конца XVII – начала XIX в., памятники, публикации, исследования, стиль, иконография.

***Ryzhova O. Icon Painting of the Kiev-Pechersk Lavra End of XVII – beginning of XIX century: Features of formation and development of style and iconography***

This paper provides an analysis of recent research and publications on the icon painting of Kiev-Pechersk Lavra of late XVII – early XIX centuries. Briefly reviewed publications of P. Zholtovskoho, P. Umantsev, L. Mylyaevoyi, O. Lopuhinoyi, O. Pitatelevoyi, A. Kondratyuk, Ya. Lytyvynenko, V. Shydenko, O. Sitkarovoyi, H. Byelikovoyi, L. Chlenovoyi, Yu. Korenyuka, O. Ryzhovoyi.

It was found that the icon painting of Kiev-Pechersk Lavra of the end of XVII – beginning of XIX century, which largely remains in the territory and in the collection of the National Kyiv-Pechersk Historical and Cultural Preserve, may conditionally be divided into two groups. The first group includes icons from ensembles that have been preserved in situ in the Kiev-Pechersk Lavra. The iconostasis of the Trinity Gate Church (1734-1735 biennium) and the Church of All Saints (1741) on the Economic gate relates to the first half of the XVIII century. The complex of monuments of the second half of XVIII and beginning of XIX century iconostasis includes cave church (1760-1762 years) St. Theodosius of the Caves, four icons (1767-1769 years) of the iconostasis of the church of the Exaltation of the Holy Cross and Icon from its back side (1789 's), as well as icons of the iconostasis cave church of the Nativity (1802). During all the time the iconostasis ensemble of Kiev-Pechersk Lavra was considered outstanding monument of sacred art and served for visual patterns. In many ways, these icons were "extremely important" in Kiev icon painting of their time. This branch – iconostasis icons of Kiev Pechersk Lavra – is the greatest in Lavra icon painting. The second group includes the icons that came to our century without their iconostasis but were titles especially for them – they are the icons of the end of XVII century (1691) from the iconostasis of the cave church of reverend Varlaam Pecherskiy (are kept in the church's north wall) and the icons of XVII – XVIII centuries (1700) from church of Exhalation of the Holy Cross at Blizhni caves (are kept at fond of NKPIKZ), also the icons of the holiday row of the main iconostasis (1719 – 1729) and the iconostasis' cartouches of the front narthex (1725 – 1729) of Uspenskiy cathedral (are kept at the NHMU collection). Surprisingly, there's no general art historical research of such bright phenomenon as the icon painting of Kiev – Pechersk Lavra, time borders of which cover the end of XVII – beginning of XIX century. Already famous attractions are too scattered or fragmented and published intermittently. Art analysis is limited to the designation of certain icons belonging to a particular "manners." Therefore, this fact does not allow tracing the evolution of art forms.

Therefore, the relevance of the study is to deepen scientific knowledge of icon-painting school of Kiev-Pechersk Lavra and do a thorough, art generalizations regarding one of the most important phenomena of Ukrainian

iconography end of XVII – beginning of the XIX century, involving historical, archival and literary sources, iconographic material, factual study of the works.

The purpose of the study is to trace and identify issues of formation and development of the Kiev-Pechersk school of icon painting and assembling special Lavra iconography.

To achieve this goal it is necessary to perform the following tasks: process studies, which are devoted to the iconography of Kiev-Pechersk Lavra end of XVII – beginning of XIX century, to define the source base and terminology research, classify and to characterize the textual, visual and material sources, which are formed on the basis of style and iconography monuments and carry out thorough investigations of art and trace the formation and development of style and iconography, to track changes iconic traditions, to determine the characteristic stylistic and iconographic features icons created in icon painting workshops of Kiev-Pechersk Lavra of the end of XVII – beginning of XIX century.

The object of the research is the process of formation and development of the style and of iconography the icon painting school of Kiev-Pechersk Lavra of the end of XVII – beginning of XIX century.

The subject of the study is, first and foremost, memo icon painting school of Kiev-Pechersk Lavra of the end of XVII – beginning of XIX century, preserved in situ, as well as from museum collections NZSK, NKPIKZ, National Art Museum. Secondly, text, visual and material sources, formed the basis for the style and iconography in icon painting school of Kiev-Pechersk Lavra of the end of XVII – beginning of XIX century.

Thus, gradually, along with the study of the works and primary sources, you can at least come close to being able to create a single research about the history of icon painting school of Kiev-Pechersk Lavra of the end of XVII – beginning of XIX century.

The most comprehensive list of publications on the icon painting school of Kiev-Pechersk Lavra of XVII – beginning of XIX century is given in the "Bibliography".

*Key words:* Icon painting of Kiev-Pechersk Lavra late XVII – early XIX centuries, monuments, publications, research, style, iconography.

УДК: 781.15.001

**Чергєєв Асан Айдерович**  
кандидат мистецтвознавства

### **ПРОФЕСІЙНІ КОМПОЗИТОРИ КРИМУ ЯК СУБ'ЄКТНЕ ПОЛЕ РЕГІОНАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

*У статті розглянуто суб'єктні засади професійної музичної культури Криму. Подані портрети професійних композиторів регіону: О.Спендіарова, А.Рефатова, Я.Шерфедінова, І.Бахшіша, Е.Налбандова, М.Чулакі, Чен Бао Хуа, К.Троценко, А.Караманова, М.Халітової, творчість яких вплинула на формування регіональної музичної культури.*

*Ключові слова:* музична культура, Крим, професійний композитор, регіон.

Проблема суб'єктного прошарку художньої культури є розробленою в науковому доробку філософії, теоретичної, історичної культурології та ін. гуманітарних науках. Сьогодні існує багато визначень та тлумачень понять суб'єкта (особистості, індивіду) як феномена, на якому зникаються процеси культуротворення, продукції та збереження культурних і мистецьких цінностей. Зокрема, суб'єкт інтепретується як носій предметно-практичної діяльності або пізнання, джерело і агент активності, спрямованої на об'єкт, яким є навколишній світ у всьому його різноманітті; конкретний індивід (або соціальна група), які створюють культурні цінності, норми, цілі, правила, звичаї, соціальні стандарти тощо, а також споживач, який особисто засвоює об'єкти культури (М.Каган, Ю.Солонін).

До розробки проблеми суб'єктного прошарку культури залучені такі науковці, як: О.Арнольдов, І.Афанасьева, Е.Баллер, Г. Батіщев, М. Бахтін, М. Бердяєв, В.Вернадський, В.Зінченко, М.Злобін, М. Каган, Л. Коган, В.Конєв, Н. Крилова, Е. Маркарян, В.Межуєв, Є.Моргунов, М.Періх, С.Рубінштейн, К.Свасьян, О.Флієр, К.Ціолковський, Т.де Шарден та ін. Однак питання суб'єктного поля музичної культури ними не розглядалось.

Тема статті спонукає звернутися до досвіду сучасного кримознавства (З.Алієва, О.Кріпак, Г.Мамбетова, К.Рікман, Ю.Сугрובה, Л.Шилова, О.Яцков та ін.), хоча спеціального дослідження життєтворчості професійних композиторів Криму як суб'єктного поля регіональної музичної культури нами не знайдено.

Мета статті – представити портрети професійних композиторів Криму як зміст суб'єктного поля регіональної музичної культури.

Відомо, що доля Криму в історико-культурному плані представляє унікальний приклад взаємодії і взаємопроникнення на його території різних цивілізацій, народів, релігій і укладів життя, що, на думку вчених, призвело до утворення оригінальної синкретичної культури [8, 10].